

Párkapcsolati változások, termékenységi trendek

Kapitány Balázs–Murinkó Livia

(In.: Társadalmi Riport 2020, szerk.: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György, Budapest)

10.61501/TRIP.2020.6

1. Bevezetés¹

Tanulmányunkban két fontos aspektusból foglalkozunk a Magyarországot jellemző demográfiai folyamatokkal: egyfelől a partnerkapcsolatok, másfelől a gyermekvállalás és a termékenység legfontosabb trendjeit mutatjuk be az ezredfordulótól napjainkig. A kurrens demográfiai folyamatokat több statisztikai jellegű adatközlés (például az évente megjelenő *Demográfiai évkönyv*), illetve leíró statisztikai jellegű tanulmány (*Demográfiai portré*, KSH-kiadványok) részletesen ismerteti, a korábbi adatokról pedig a *Társadalmi Riport* régebbi kötetei adnak információt (pl.: Spéder, 2004, 2014). Ezért elemzésünkben arra törekszünk, hogy a legfontosabb alapadatok közlésén túl új, kevésbé ismert nézőpontokból is bemutassuk a partnerkapcsolatok és a gyermekvállalás területén történt változásokat, ezzel hozzájárulva az adott társadalmi-demográfiai jelenség mélyebb megismeréséhez. Ehhez a hagyományos statisztikai-demográfiai népmozgalmi adatbázisok mellett intenzív módon használjuk a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet két nagymintás kutatásának, az *Életünk Fordulópontjai* követéses vizsgálatnak (Murinkó–Spéder, 2016) és a *Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálatnak* (Veroszta, 2018) az eredményeit.

Tanulmányunkban a párkapcsolatokkal kapcsolatos legújabb változások két elemét emeljük ki: a házasságkötések számának rendkívüli emelkedését és az élettársi együttélést választók párkapcsolati életútjának átalakulását. A 2010-es években kezdődött „házasodási boom” a házasságkötési hajlandóság több évtizedes csökkenő trendjében jelent fordulatot. Kik kötnek a mai Magyarországon házasságot és mi állhat a házasodási kedv növekedése mögött? A jelenség megértésében segítségünkre lesz, hogy a házasságot kötők jellemzőinek tanulmányozása mellett megvizsgáljuk az élettársi kapcsolatban élők egyre népesebb és sokszínűbb csoportját, párkapcsolati életútjukkal együtt.

¹ Murinkó Liviát a tanulmány elkészítésében a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

A termékenység alakulásának általános bemutatása után a születések számára, a gyermekvállalási kedvre vonatkozó legfontosabb adatokat ismertetjük. Bemutatjuk az elmúlt évek legfontosabb változásait, azt, hogy kik vállalnak gyermeket, milyen családi körülmények közé születnek a gyerekek, és természetesen megvizsgáljuk, hogy a házasságkötési kedv növekedése megjelenik-e a termékenységi adatokban.

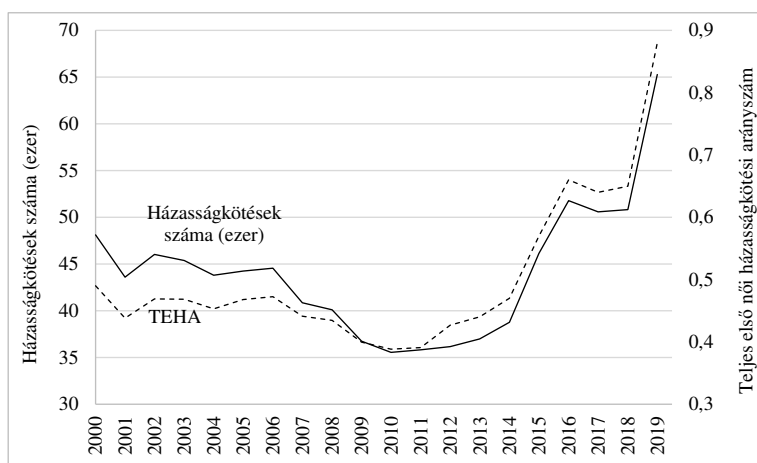
2. Párkapcsolati változások

2.1. A házasságkötések száma és néhány jellemzője

A párkapcsolati magatartással kapcsolatos változások közül az egyik legfontosabb a házasságkötési gyakorlat évtizedek óta tartó átalakulása (*1. ábra*). A házasságkötések száma már az 1970-es évek közepétől csökkenni kezdett, 1998 és 2006 között stagnált, majd 2007-től újabb visszaesés következett. A statisztikai adatközlések kezdete óta még soha nem kötöttek olyan kevés házasságot Magyarországon, mint 2010-ben (mindössze 35 520 eset). Ezután előbb lassú, majd 2013 és 2016 között erőteljesebb emelkedés történt. Néhány évig úgy tűnt, az emelkedés megállt, azonban 2019 második negyedétől kezdve ismét jelentősen nőtt a házasságkötések száma. A 2019-es 65 268-as érték a 2010-es szinthez képest 84 százalékos (!) növekedést jelent, és 1990 óta egyetlen évben sem kötöttek ennyi házasságot. És az emelkedés nem állt meg: 2020 első három hónapjában kétszer annyi esküvőt tartottak, mint egy évvel korábban. A koronavírus-járvány ellenére még 2020 áprilisában is 9 százalékkal több házasságot kötöttek, májusban azonban már – valószínűleg a járvány terjedése elleni korlátozó intézkedések következményeképpen – 30 százalékos volt a visszaesés 2019 azonos időszakához képest.

A házasságkötési hajlandóság fontos mutatója a *teljes első házasságkötési arányszám (TEHA)*. Annak az esélyét mutatja meg, hogy egy nő 49 éves koráig legalább egyszer megházasodik (feltételezve, hogy a házasságkötés életkor szerinti valószínűségei változatlanok maradnak). E mutató alapján Magyarországon egy nőnek 2000-ben 49, 2010-ben 39, 2018-ban 65, 2019-ben pedig 88 százalék volt az esélye arra, hogy legalább egyszer házasságot kössön (*1. ábra*). A TEHA értéke utoljára az 1980-as évek első felében volt hasonlóan magas, mint 2019-ben. Várható, hogy ez a kiugróan magas házasságkötési arány átmenetinek bizonyul, az azonban kérdés, hogy milyen szinten fog stabilizálódni a házassági hajlandóság Magyarországon.

1. ábra. A házasságkötések száma (ezer fő) és a nők teljes első házasságkötési arányszáma (TEHA) Magyarországon, 2000–2019

Forrás: KSH Demográfiai évkönyvek megfelelő évi adatai; a 2019-es adatok forrása: KSH Statat (házasságkötések száma) és KSH népmozgalmi adatok, saját számítás (TEHA).

A házasságkötési hajlandóság a 2008–2009-es világgazdasági válság alatt és az azt követő években Európa szinte minden országában csökkent. 2010-ben az uniós országok közül csak Észtországban volt alacsonyabb a TEHA (0,38), mint Magyarországon. Az utóbbi években tapasztalható növekvő házasságkötési hajlandóság sem csupán magyar jelenség: a 2010-es években szinte minden európai országban (újra) emelkedni kezdtek a házasságkötési arányszámok. 2018-ra hazánk az uniós rangsor felső harmadába került, és olyan, főként keleti, dél-keleti országok előzték meg, mint Románia (TEHA=1,07), Litvánia (0,86), Szlovákia (0,77) vagy Horvátország (0,72). A dán, a lengyel, a görög és a bolgár arányszám nagyon hasonlóan alakult a magyaréhoz, a legalacsonyabb értékeket pedig például Hollandiában (0,44), Portugáliában (0,45), Olaszországban (0,50) vagy Finnországban (0,50) találjuk.

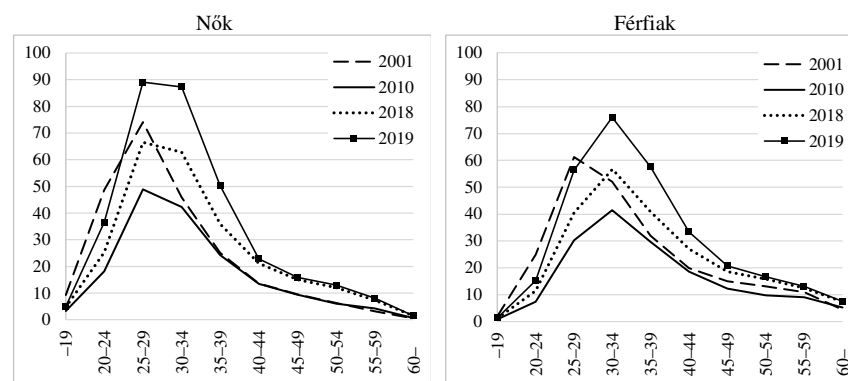
Az első házasságkötés átlagos életkora a rendszerváltástól 2014-ig folyamatosan emelkedett Magyarországon. Az első házasságok halasztása az ezredforduló utáni évtizedben volt a legerősebb: 2000 és 2010 között a nők körében 24,7-ről 28,7 évre, a férfiak körében 27,2-ről 31,4 évre emelkedett az első házasságkötés átlagos életkora. A 2000-es évtized közepéig a TEHA alapvetően a halasztás miatt csökkent, tehát azért, mert a párok később házasodtak meg, és nem azért, mert egyáltalán nem kötöttek házasságot (Murinkó–Rohr, 2018). Mára úgy tűnik, hogy az első házasságkötés egyre későbbi

életkorra tolódása mindkét nem esetében nagyon lelassult, de teljesen nem állt meg. 2018-ban a nők átlagosan 30,1 évesen, a férfiak pedig 32,8 éves korban házasodtak először. Előzetes számítások szerint 2018 és 2019 között az átlagos életkorok nem változtak.

Az első házasságkötés jellemző életkora 2010 előtt lényegesen átalakult, 2010 óta pedig, habár a házasodási hajlandóság nőtt, az életkori mintázat alapvetően nem változott (2. ábra). A nők továbbra is 25–34 évesen, a férfiak pedig 30–34 éves korukban kötik meg leggyakrabban első házasságukat. Egyre kevesebben házasodnak viszonylag fiatalon, 25 éves koruk előtt (arányuk 2010 és 2018 között a nők esetében 17,9-ről 15 százalékra, a férfiaknál 7,5-ről 7,1 százalékra csökkent). 2018-ban a többség 30 évesen vagy annál idősebb korban járult először az anyakönyvvezető elé (a nők 54,1, a férfiak 70,1 százaléka), illetve a 40 éves vagy idősebb menyasszonyok (20,6 százalék) és vőlegények aránya (29,1 százalék) is jelentős volt.

A házasságkötési hajlandóság 2010 után nem ugyanazokban a korcsoportokban emelkedett, mint amelyekben korábban lecsökkent (2. ábra). 2001 és 2010 között a 30 év alattiak körében csökkent a legerőteljesebben a házasságkötések száma, ami az átlagéletkor emelkedésében is megmutatkozik. 2010 és 2018 között minden korcsoportban emelkedett a házasságkötési kedv, de kiemelkednek a 30 éves vagy idősebb nők (az 50 évesek vagy idősebbek különösen!) és a középkorú férfiak. A 2018 és 2019 közötti növekmény pedig igen látványosan a leggyakoribb gyermekvállalási életkorokra koncentrálódik.

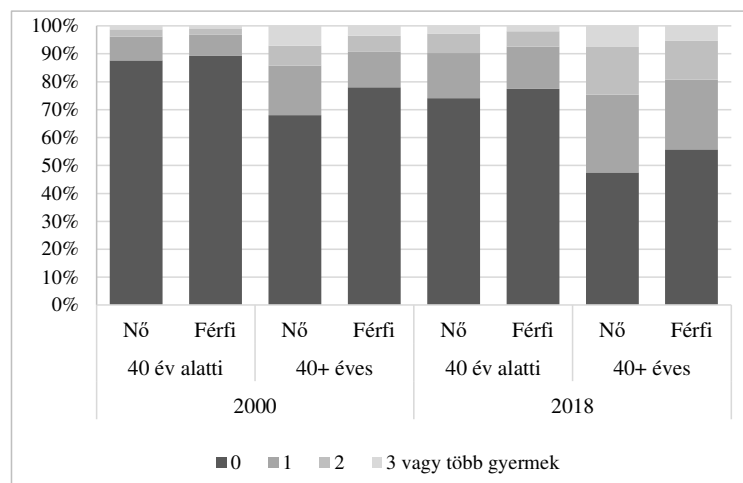
2. ábra. Ezer megfelelő korú nem házas nőre és férfira jutó házasságkötések száma Magyarországon, 2001, 2010, 2018, 2019

Forrás: KSH, 2020b (2019 – előzetes adatok).

Az is jól mutatja a házasságkötés jelentésének és életúton belüli helyének változását, hogy az ezredforduló óta jelentősen nőtt azok aránya, akik egy vagy több gyermek születése után kötik meg az első házasságukat (3. ábra). Míg 2000 és 2010 között e tekintetben nem történt jelentős változás, 2018-ra az első ízben házasodó 40 év alattiak negyedének, a 40 évesek vagy idősebbeknek pedig mintegy felének már született gyermeke a házasság megkötése előtt. Az első házasságukat kötő, 40 éves vagy idősebb nők körében 2018-ban több volt a gyermekes (azon belül is leginkább a két gyermekkel rendelkező), mint a hasonló korú hajadon népességben. Ez arra utal, hogy a viszonylag későn házasodó gyermekes párok egy jelentős része több évnyi együttélést követően döntött a házasságkötés mellett.²

3. ábra. Az első házasságukat kötő nők és férfiak megoszlása korcsoport és a házasságkötés előtt élve született gyermekeik száma szerint, 2000-ben és 2018-ban (százalék)

Forrás: KSH Demográfiai évkönyvek, saját számítás.

A népmozgalmi adatok nem tartalmaznak információt arról, hogy a házasságot kötők korábban éltek-e együtt és a gyermekeik közösek-e. Az eredmények arra utalnak, hogy jelentős lehet azok aránya, akik egy viszonylag hosszabb ideje fennálló együttélést és akár a közös gyermek(ek) megszületését

² Természetesen a 40 éves koruk fölött először házasodó anyák és apák között olyanok is lehetnek, akik egy felbomlott, gyermekes élettársi kapcsolat után egy új partnerrel lépnek házasságra.

követően házasodtak meg. (A gyermekvállalás és a párkapcsolati helyzet közötti összefüggésekről lásd még a 3.4. alfejezetet.)

2.2. A házasságkötési mélypont és az azt követő „házasodási boom” lehetséges okai

Vajon mi lehet az oka annak, hogy 2010-re sosem látott mélységbe zuhant a házasságkötések száma, azóta pedig egyre többen kötnek házasságot Magyarországon?

A mélypont legvalószínűbb magyarázata a makrogazdasági környezetben és annak az egyének, a párok életére gyakorolt hatásában keresendő. A 2008–2009-es világgazdasági válság bizonyíthatóan csökkentette az élettársi kapcsolatban élő magyarországi párok házasságkötési szándékait és a házassági tervek megvalósítását (Murinkó, 2019). Leggyakrabban a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők halasztották el a tervezett esküvőt vagy mondtak le a házasságkötési terveikről. Nem meglepő, hogy az egyéni és makroszintű gazdasági nehézségek, a bizonytalanság leginkább az alacsonyan iskolázott csoportok házasodási terveit és magatartását érintették negatívan. Egy esküvő költségekkal jár, a házasság státuszhoz kötődőnek bizonyos elvárások (az anyagi színvonal, munkapiaci helyzet, lakáshelyzet stb. tekintetében), valamint a válság szülte nehézségek és a bizonytalanság közvetetten is hozzájárulhatnak a kapcsolatok minőségének romlásához, a házassági tervek elmaradásához, akár a kapcsolat felbomlásához is vezethetnek.³

A válságot követően az emelkedés oka az első években az lehetett, hogy megtartották a korábban elhalasztott esküvőket: ugyanis az anyagi helyzet javulása, a biztosabb jövőkép kedvez a hosszú távú elköteleződéssel járó döntéseknek. Megfigyelhetők erre utaló jelek a házasságot kötők korszerkezetének változásában. A házasságkötések számának és a nemzeti össztermék termelés (GDP) volumenindexének összevetése alapján úgy tűnik, a házasságkötések számának 2010 végén, valamint 2013 közepétől 2014 közepéig megfigyelhető emelkedése (némi késéssel) követte az ország gazdasági helyzetének javulását. A „házasodási boom” 2015 első negyedéve és 2016 utolsó negyedéve közötti időszakában, valamint 2019 második felétől azonban a korábbinál jóval nagyobb mértékű volt az emelkedés, amelyet a makrogazdasági helyzet már nem indokolt. Ezért fordulunk egy másik lehetséges magyarázat felé, ez pedig a szakpolitikai intézkedések hatása.

³ A házasságkötések prociklikus természetét igazolja pl. Baghestani–Malcolm (2014).

Több olyan szakpolitikai intézkedés és törvénymódosítás 2015–2016-ban lépett életbe, amelyek hozzájárulhattak a házasságkötések számának megugrásához.⁴ Ilyen intézkedés például a 2015 januárjától elérhető *első házások adókedvezménye*. Ennek a hatására utal, hogy a 2010-ben és a 2018-ban házasságot kötőket összevetve nagyobb növekedést találunk az első házasságukat kötők körében, mint az újraházasodók esetében, és az először házasodók közül is a foglalkoztatottak körében volt a legnagyobb az emelkedés (ennek magyarázata, hogy csak az veheti igénybe az adókedvezményt, akinek adózó jövedelme van). Az adókedvezmény két éven keresztül jár, a havi 5000 Ft-os összeg valószínűleg inkább az alacsonyabb keresetűek számára jelenthet motivációt. Ezt támasztja alá, hogy az alapfokú végzettségű, először házasodók száma 2010 és 2018 között a kétszeresére nőtt, és az ország elmaradotabb régióiban szintén átlag fölötti volt a növekedés.

A *családi otthonteremtési kedvezmény (CSOK)* 2015 júliusában indult, és azóta többször is bővült a potenciális igénybe vevők köre és a felhasználás lehetőségei. A CSOK szabályai szerint csak házaspárok vehetnek igénybe később születendő, előre vállalt gyermekek után járó támogatást, és a nem közös gyermekek is csak házas igénylők esetén „adódnak össze”. Ez a feltételrendszer magyarázhatja a házasságkötések átlagon felüli növekedését az 50 éven aluli gyermekesek körében.

Feltehetőleg a 2019 júliusától elérhető, igen kedvező feltételeket kínáló *babaváró hitel* adott újabb lendületet a házasságkötések növekedésének. A babaváró hitelt csak házaspárok vehetik igénybe. A hitel igénybevételének feltételei közé tartozik, hogy a nő életkora legfeljebb 40 év legyen. Bár a részletes 2019-es házasságkötési adatok még nem ismertek, a házasodók életkori jellemzői arra utalnak, hogy valóban erről lehet szó (lásd 2. ábra). (A gyermekvállalási korban lévő férfiak és a 40 alatti nők körében nőtt jelentősen a házassági kedv 2018 és 2019 között, míg a 40 évesnél idősebb nők körében elhanyagolható volt az emelkedés.) Az is motiválhatja a minél előbbi házasságkötést, hogy a hitel (egyelőre) csak 2022 végéig igényelhető.

A 2014 márciusától hatályos új *Polgári Törvénykönyv (Ptk.)* is hozott olyan változásokat a családok életében, amelyek hozzájárulhattak a házasságkötések növekedéséhez. Bár a korábbi szabályozatlan helyzethez képest nem csökkentek az élettársak jogai, az új Ptk. rögzítette, hogy az élettársak csak akkor számítanak közeli hozzátartozónak, ha legalább egy éve együtt élnek és közös gyermekük született. Ezek hiányában sok olyan jog nem érvényes rájuk, amelyeket a házastársak igénybe vehetnek (Szeibert, 2017). Az élettársi együttélés jogi következményeinek lefektetése és tematizálása rész-

⁴ Lásd még Murinkó–Rohr (2018, 17–19. o.) elemzését.

ben magyarázatul szolgálhat a házasságkötési kedvnek a gyermektelen 40–49 éves nők és férfiak körében tapasztalt növekedésére. Az új Ptk. egyes rendelkezései pedig az özvegyek újraházasodásának kedveznek.

Bár a házasság megítélése az elmúlt években alapvetően nem változott, a párkapcsolatokkal kapcsolatos attitűdök mégis hozzájárultak a „házasodási boomhoz”. A többség ma is a házasságot – pontosabban az előzetes együttélést követő házasságkötést – tartja a legideálisabb kapcsolati formának, miközben a rendszerváltás óta az élettársi kapcsolatok elfogadottsága is nőtt (Rohr, 2017). A párkapcsolati formákkal összefüggő társadalmi normák vesztettek az erejükből, a közvélemény összességében elfogadóbb lett a különböző családi életformák és az életesemények a korábban megszokottól eltérő időzítése és sorrendje iránt. A párkapcsolati életúttal kapcsolatos társadalmi elvárások lazulása és az új intézkedésekre irányuló széles körű médiafigyelem idején pedig különösen változékony lehet a párkapcsolati viselkedés, konkrétan a házasságkötések alakulása (Hoem, 1991, 132–133. o.). Ha pedig – a szakpolitikai intézkedések által érintett korcsoportokban – sokan élnek élettársi kapcsolatban, egy számukra kedvező intézkedésre sokan reagálhatnak házasságkötéssel.

2.3. Párkapcsolati életutak: az élettársi együttélés mint próbaházasság vagy a házasság alternatívája?

Az élettársi együttélés 1990 óta dinamikusan terjedt Magyarországon. Míg 1990-ben „csupán” 250 ezren éltek élettársi kapcsolatban, ez a szám 25 év alatt megnégyesződött. A teljes, 15 éves és idősebb népességben belül 1990 és 2016 között 3-ról 13 százalékra emelkedett az élettársi kapcsolatban élők részaránya. A növekedés még szembetűnőbb, ha az együtt élő partnerrel (házas- vagy élettárssal) rendelkezők számához hasonlítjuk a csoport méretét: míg 1990-ben csupán a tartós párkapcsolatok 5 százalékában, 2016-ra már minden negyedik kapcsolatban (23,2 százalék) élettársak éltek együtt.

A rendszerváltás idején és azt megelőzően az élettársi együttélést elsősorban válást vagy özvegyülést követően választották a párok, mára azonban a házasságot követő párkapcsolati forma helyett elsősorban a házasságkötést megelőző vagy akár azt helyettesítő együttélési móddá vált (Pongrácz–Spéder, 2003; Spéder, 2005; Murinkó–Rohr, 2018). Erre utal, hogy az ezredforduló óta az élettársi kapcsolatban élők körében jelentősen megnőtt a nőlelek, illetve a hajadonok részaránya (2001 és 2016 között 53-ról 71 százalékra).

Az élettársi kapcsolatok jelentős része viszonylag újkeletű együttélés, azonban nem elhanyagolható azoknak az aránya sem, akik több mint egy

évtizede élnek együtt az élettársukkal, emellett 2001 óta nőtt az élettársi kapcsolatok átlagos hossza is (1. táblázat). 2016–2017-ben egy korábbi házasságot követően együtt élő élettársak 44 százaléka, a nőtlen és hajadon családi állapotú élettársak 33 százaléka már legalább tíz éve együtt él. Egyre többen nevelnek élettársi kapcsolatban gyermeket: 2001 és 2016–2017 között jelentősen emelkedett a nőtlen, hajadon együtt élők körében a gyermekek aránya és átlagos gyermekszáma. Úgy tűnik tehát, hogy mára az élettársi kapcsolatot egyre többen tekintik a házasság hosszú távú alternatívájának, és akár gyermekes családként is házasságkötés nélkül élnek.

1. táblázat. Az élettársi kapcsolatban élők megoszlása családi állapot, az együttélés időtartama és gyermekszám szerint, 2001-ben és 2016–2017-ben (százalék)

	2001		2016–2017	
	Nőtlen, hajadon	Elvált, özvegy, házastársától külön élő	Nőtlen, hajadon	Elvált, özvegy, házastársától külön élő
Hány éve élnek együtt?				
Legfeljebb 1 éve	13,2	8,1	12,2	9,4
1–2 éve	28,3	15,1	19,8	13,7
3–5 éve	24,7	17,7	21,1	17,3
6–9 éve	15,9	21,6	14,0	15,6
10–14 éve	10,1	20,3	15,4	13,0
15 éve vagy régebben	7,8	17,2	17,5	31,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Átlag (év)	5,34	8,43	7,61	10,97
Gyermekek száma				
0	60,0	9,5	44,0	8,7
1	22,4	28,7	30,4	25,4
2	12,4	37,3	16,5	40,4
3 vagy több	5,3	24,6	9,2	25,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Átlagos gyerekszám	0,65	1,96	0,97	1,99

Megjegyzés: A gyermekszám a válaszadó minden élve született gyermekét magában foglalja, függetlenül attól, hogy a kérdés időpontjában vele élt-e és életben volt-e vagy sem.

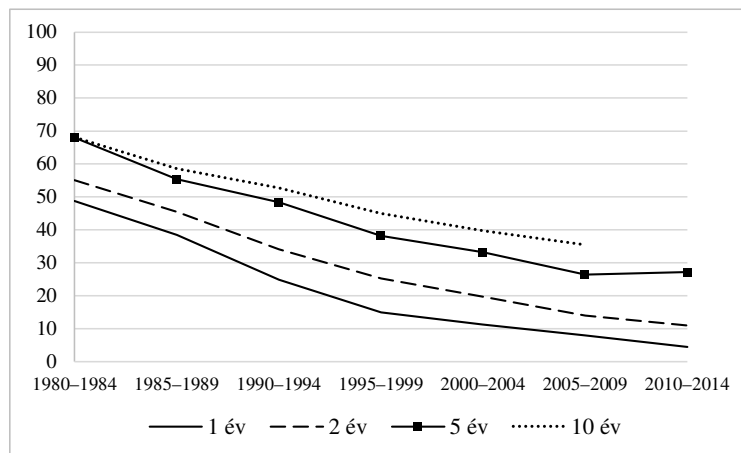
Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai adatfelvétel 1. hulláma (2001) és 5. hulláma (2016–2017) alapján, saját számítás.

Az első tartós párkapcsolat formájának a házasságtól az élettársi kapcsolat felé való eltolódása már az 1960-as években születettek körében elkezdődött. Az előzetes együttélés nélkül kötött házasság és az élettársi együttélés mint első tartós kapcsolat arányai két és fél évtized alatt megfordultak, és mára

általánossá vált, hogy a fiatalok első tartós kapcsolata élettársi együttélés (Spéder, 2005, 195–196. o.; Murinkó–Spéder, 2015, 17. o.).

Vajon a későbbiekben hogyan alakul ezeknek a nem házas első kapcsolatoknak a sorsa? Egyfajta „próbaházasságként” fognak működni, amit egy idő után vagy a felek házasságkötése, vagy a kapcsolat felbontása követ; vagy a házasság alternatívájaként hosszabb távon is fennmarad az élettársi kapcsolat? Az élettársi együttélésként indult első párkapcsolatok pályái az 1980-as évek óta átalakultak (4. és 5. ábra).

4. ábra. A létesítésük után 1, 2, 5 és 10 éven belül házassággá alakult, élettársi kapcsolatként indult első párkapcsolatok aránya a létrejöttük dátuma szerint, 1980 és 2014 között (százalék)

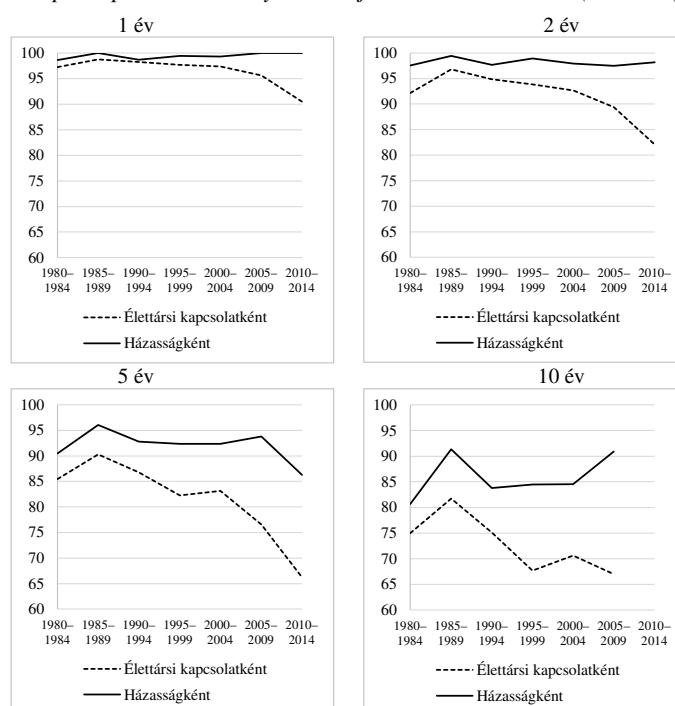

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai adatfelvétel 4. hulláma (2012–2013) és 5. hulláma (2016–2017), új minta, saját számítás.

Jelentősen csökkent a házassággá alakuló együttélések aránya. Főként a viszonylag gyors, egy-két éven belül megkötött házasságok aránya esett vissza. Az 1980-as években létrejött élettársi kapcsolatok mintegy felét egy éven belül esküvő követte, tíz éven belül az együttélések 68 százaléka alakult házassággá, a kapcsolat kezdetétől számított öt év elteltével pedig már alig történt házasságkötés. Az új évezredre 10 százalék alá csökkent az egy éven belüli házasságkötési arány és tíz éven belül is csak az élettársi kötelékek

harmadából lesz házasság (4. ábra).⁵ Vagyis még korábban az élettársi együttélés sokak számára egyértelműen a próbaházasság szerepét töltötte be, amit hamarosan házasságkötés követett, mára gyakorivá vált, hogy nem, vagy csak jóval később, az együttélés kezdete után több évvel kötnek a felek házasságot.

5. ábra. A létesítésük után 1, 2, 5 és 10 évvel valamilyen formában még fennálló, élettársi kapcsolatként vagy házasságként indult első párkapcsolatok aránya a létrejöttük dátuma szerint (százalék)

Megjegyzés: Azok a párok is az „élettársi kapcsolatként” kategóriában szerepelnek, akik időközben házasságot kötöttek.

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai adatfelvétel 4. hulláma (2012–2013) és 5. hulláma (2016–2017), új minta, saját számítás.

⁵ Az *Életünk fordulópontjai* adatfelvétel 2016 végén, 2017 elején zárult, így az elmúlt évekre jellemző magas házasságkötési hajlandóság csak a 2005-ben vagy később létrejött párkapcsolatok egy-egy alcsoportja esetében lenne vizsgálható (melyek mintabeli elemszáma alacsony). Annyi látszik, hogy a 2010 és 2014 között összeköltözött párok öt éven belüli házassodási aránya valóban emelkedett (4. ábra).

Míg a házasságkötéssel indult párkapcsolatok bomlékonysága az 1980-as évek óta alapvetően nem változott, az élettársi együttéléssel indult kapcsolatok közül ellenben egyre több bomlik fel a kapcsolat kezdetétől számított egy, két, öt vagy tíz éven belül (5. ábra). A 2005-ben vagy később indult élettársi kapcsolatok esetében felgyorsult a bomlékonyság növekedése. A 2010 után kezdődött kapcsolatokról még nem rendelkezünk kellő információval, későbbi kutatások fognak választ adni arra a kérdésre, hogy ez a trend folytatódik-e.

Mivel a kapcsolatbomlás valószínűsége kevésbé nőtt, mint amennyivel az élettársak házassági gyakorisága csökkent, a folyamatosan fennálló élettársi kapcsolatok aránya összességében emelkedett. Ez szintén arra utal, hogy az élettársi együttélési formát egyre többen tekintik a házasság alternatívájának.

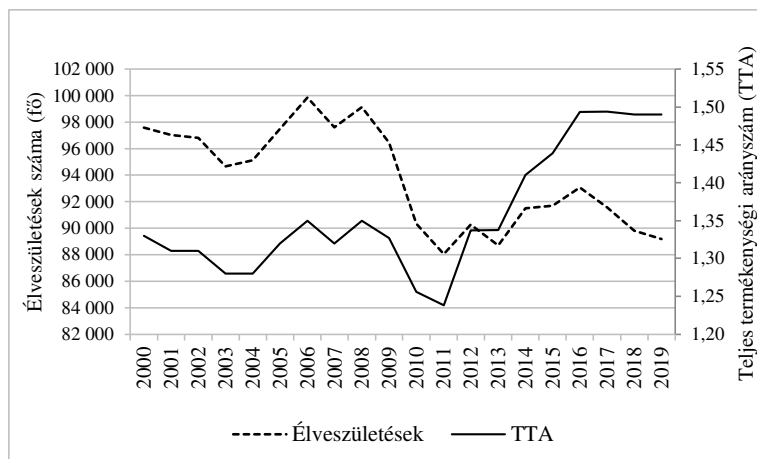
3. Termékenységi trendek

3.1. Születések száma és a teljes termékenységi arányszám

2019-ben az előzetes adatok szerint 89 200 gyermek született Magyarországon, ez (2011 és 2013 után) minden idők harmadik legalacsonyabb születésszáma. Az ezredfordulótól 2009-ig a 95–100 ezer közötti sávban szóródtak az évi születésszámok. 2010-re jelentős zuhanás következett be, azóta az értékek a 88–93 ezres sávban mozognak, 2016 óta inkább csökkenő trendet mutatva. Bár 2020 első harmadában 2019-hez képest egyértelmű (5,5 százalékos) növekedés figyelhető meg, ennek mértéke azonban kevés volt ahhoz, hogy a csökkenő trend megforduljon, ezzel valószínűleg csak a 2016-os évi értékre állt vissza 2020 első hónapjaiban a születésszám.

Míg tehát az élveszületések száma esetén az ezredforduló óta pozitív trendekről nem lehet beszélni, addig a termékenység mérésére a nemzetközi szakirodalomban leginkább elterjedt mutató, az úgynevezett teljes *termékenységi arányszám* (TTA) más képet mutat. Ez a mutatószám – némi leegyszerűsítéssel – azt mutatja, hogy amennyiben az adott évi gyermekvállalási viszonyok állandósulnának, akkor egy nő élete folyamán átlagosan hány gyermeket szülne. A TTA értékének tehát meg kellene haladnia a kettőt ahhoz, hogy egy népesség újratermelje magát. Magyarországon ez utoljára 1979-ben történt meg. Hazánkban az ezredfordulótól 2013-ig gyakorlatilag 1,3 körüli értéken stagnált a teljes termékenységi arányszám, majd 2016-ra 1,49-re emelkedett. 2016 és 2019 között ezen a – korábbi időszakhoz viszonyítva – magas, az EU-országok átlaga körüli értéken ismét stagnálást figyelhetünk meg. (EU-szinten még csak a 2018-as adat ismert, ennek értéke 1,55.)

6. ábra. Az élveszületések száma (fő) és a teljes termékenységi arányszám (TTA) Magyarországon, 2000–2019

Forrás: KSH, *Demográfiai évkönyvek* megfelelő évi számai; a 2019-es előzetes adat forrása: KSH Stadat.

Hogyan lehetséges az, hogy míg 2000 és 2010 között a születések száma és a teljes termékenységi arányszám együtt mozgott, azóta a termékenység eme két legfontosabb mutatószáma ennyire különböző képet mutat? Ennek magyarázata a magyarországi népesség speciális korszerkezetében, az egyes korcsoportok ingadozó létszámában keresendő. 2012-t követően elkezdett felgyorsulni a nagy létszámú (az 1974–1978 között született) női korcsoportok kilépése a gyermekvállalási korból, és ezt egy idő után nem tudta ellensúlyozni a termékenység életútbeli kitolódása sem. Tehát egyre kevesebb potenciális anya vállalt lényegében ugyanannyi gyermeket, így az egy nőre jutó termékenység nőtt, a teljes termékenységi arányszám látványosan emelkedett, miközben alig nőtt, stagnált a születések száma. 2016-t követően, amikor a termékenységi arányszám stagnálni kezdett, a születések száma a szülőképes nők számának visszaesése miatt csökkenni kezdett. Mivel előre látható, hogy ez a folyamat a következő években is folytatódni fog, ezért a születésszám stagnálásának vagy emelkedésének eléréséhez a teljes termékenységi arányszám erőteljes növekedésére lenne szükséges (lásd pl.: KSH, 2020a).

Míg a házasságkötések esetén látványosnak tűnik a népesedéspolitikai beavatkozások hatása, a születésszámok esetén ilyen látványos változásról nem beszélhetünk. A 2010-et követő időszakban egymást követő hullámok-

ban születtek meg különféle költséges családpolitikai intézkedések,⁶ amelyek részben vagy egészben a termékenység növelését célozták, pontosabban azt, hogy a párok által tervezett gyerekek a valóságban is megszülethessenek. Az adatokból azt látjuk, hogy 2011 és 2016 között a termékenység valóban növekedett, 2016-ot követően azonban ez a folyamat megállt. A 2019-es *családvédelmi akcióterv* esetleges hatásai még nem látszódnak a 2019-es adatokban, a 2020 első hónapjainak adatai azonban valamelyest biztatók e tekintetben. Természetesen további kérdés, hogy a koronavírus-járvány és gazdasági hatásai hogyan hatnak majd a termékenységi trendekre.

3.2. Tervezett és váratlanul érkezett gyermekek

Magyarországon kevésbé tematizált jelenség a gyermekek „tervezettségének” a kérdése. Vajon a született gyermekek milyen arányban kívántak, illetve a kívánt gyerekek milyen arányban érkeznek a kívánt időpontban. A gyermekvállalás tervezettségének a kérdése – sok más mellett – azért lehet érdekes a termékenységi trendek értelmezésekor, mert egy, a tervezett gyerekek megszületését támogató népesedéspolitikától elsősorban akkor várhatunk eredményeket, ha a gyermekvállalás mögött valamiféle tudatos racionális döntést, számítást feltételezünk, amely során az érintettek ismerik és figyelembe veszik az intézkedéseket. Amennyiben egy társadalomban a gyermekek egy jelentős része véletlenül, idő előtt „sikerül be”, vagy éppen ellenkezőleg, csak sok év próbálkozás után jön a világra, akkor ezen gyermekek megszületésében az egyes kifinomult támogatáspolitikai döntések szerepe nyilván erőteljesen korlátozott. Ezen nem vagy nem a tervek szerint érkező gyermekek megszületésére a támogató intézkedések hatása a legjobb esetben is csak közvetett lehet, például a terhességmegszakítások számának csökkenésén keresztül.

A *Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat*⁷ adatai lehetőséget biztosítanak a kérdés vizsgálatára: a kutatás „Várandós” hullámának eredményei szerint a születendő gyermekek kevesebb, mint fele (45,4 százaléka) az, akit terveztek, és aki az édesanya szerint „pont időben” érkezett (lásd 2. táblázat). A gyermekek 6,4 százalékát egyáltalán nem tervezték („nem kívánt gyermekek”), mintegy ötöde korábban érkezett, mint tervezték. Szintén egyötöd

⁶ Csak a legfontosabbakat említve: a családi adókedvezmény bevezetése 2011-ben, a „gyed extra” csomag 2014-ben, a CSOK bevezetése 2016-ban, valamint a családvédelmi akcióterv 2019-ben.

⁷ A gyermekek születését és felnővekedését vizsgáló multidiszciplináris kutatásról részletes információk érhetők el a www.kohorsz18.hu oldalon.

(20,6 százalék) azoknak a gyermekeknek az aránya, akiket bár terveztek, de a tervezettnél később következett be a várandósság.

2. táblázat. Várandósságok tervezettség szerinti megoszlása Magyarországon, 2018 (teljes százalékok)

		2. „Jelenlegi várandóssága előbb következett be, mint ahogy szeretne volna, később következett be, vagy pont időben történt?”				
1. „Mielőtt most terhes lett, szeretne volna-e, hogy valaha még gyermeke szülessen?”	Igen, ebből: →	Előbb:	Később:	Pont időben:	Nem tudja:	Nem kíván válaszolni:
	87,1%	19,9%	20,6%	45,4%	1,1%	0,1%
	Nem: 6,4%					
	Bizonytalan volt: 3,6%					
	Nem gondolkodott rajta: 2,6%					
	Nem tudja: 0,3%					
	Nem kíván válaszolni: 0,1%					

Forrás: KSH NKI Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat, „Várandós” kutatási szakasz, saját számítás. N=8287.

Az adatokat látva tehát felmerül a lehetőség, hogy abban, miszerint ma Magyarországon a termékenység növelését célzó intézkedések hatása kevésbé látványos, szerepe lehet annak, hogy a megszületett gyermekek között viszonylag alacsony az előzetes tervek szerint érkező gyermekek aránya. A nem tervezett, vagy nem a tervezett időpontban érkezett gyerekek jelentős aránya nem kifejezetten magyarországi jelenség, bár egyes összehasonlító adatok (lásd *Brzozowska és szerzőtársai*, 2018) arra utalhatnak, hogy a gyermektervezés hiányának mértéke átlag feletti lehet hazánkban.

Ugyanez a probléma részben magyarázhatja a házasságkötési és a gyermekvállalási trendek közötti látványos eltérést is: a házasságok 'definíció szerint' tervezettek, életszerűtlen, hogy valaki véletlenül vagy a tervezett idő előtt kössön házasságot, így a házasságkötési hajlandóságot célzó intézkedések elérése sokkal pontosabb, mint a termékenységet célzóké. Emiatt egy proaktív, pozitív ösztönzőkkel operáló népesedéspolitikának sokkal nagyobb esélye van, hogy a házasságkötési terveket befolyásolni tudja, mint hogy a termékenységi folyamatokra hatást gyakoroljon. Természetesen a demográfiai események tervezettségének a felvetésével e tanulmány keretei között csak egy lehetséges részbeni magyarázó tényező lehetőségét említjük meg, a téma további, részletes vizsgálata a jövőben indokolt.

3.3. A gyermekvállalási életkor differenciálódása

A termékenység mértéke mellett a gyermekszám alakulásának második legfontosabb jellemzője a gyermekvállalók életkora. Amennyiben a termékenység kitolódik, az adott évek születésszáma önmagában ennek következtében csökken. Amennyiben csak az anyákkal foglalkozunk,⁸ megállapíthatjuk, hogy az ezredfordulót követő évek a gyermekvállalási életkor szempontjából két szakaszra oszthatók. 2011-ig folyamatosan és stabilan növekedett a gyermekvállalás átlagos életkora, akár az első, akár az összes gyermeket vizsgáljuk. Ez az általános halasztási folyamat azonban 2011-től nagyon lelassult. 2011 és 2018 között csak mintegy 0,4 évvel nőtt a szülő nők átlagos életkora első gyermekük vállalásakor, mely érték 2018-ban 28,7 év (a 2019-es adat még nem ismert).

Pontosabb képet kapunk a termékenységi viszonyainkról és az időzítésről, ha a termékenységi magatartás változását korcsoportok, korévek szerint vizsgáljuk. A következő részben a 2011. és a 2016. évi adatokat vetjük össze. Egyfelől ezek jelentik a termékenységi mélypontot, illetve az emelkedési szakasz végét, másfelől ezekre az évekre állnak rendelkezésünkre alapsokasági adatok (a népszámlálásból és a mikrocenzusból).

Az adatokból kiderült, hogy gyermekvállalási kedv növekedése jelentős volt, de aránytalanul oszlott el az anyák korcsoportjai között. Arányát tekintve igen nagy, 25 százalékot meghaladó növekedés a 15–19 éves (!), valamint a 35 éves és idősebb korcsoportokban következett be. Ha nem az arányokat, hanem a növekedés abszolút mértékét vizsgáljuk, akkor a legnagyobb (14–16 ezrelékpontos) növekedést a 31–33 évesek között tapasztaljuk. Összességében 10 ezreléket meghaladó növekményt a 29–38 évesek korcsoportjában, valamint a 18–19 évesek körében mérhetünk. Ezzel szemben a hagyományosan (leg)magasabb gyermekvállalási kedvvel jellemezhetőek, a 20-as éveik második felében járó nők körében a termékenység növekedése kisebb arányú és mértékű volt.

Az arányváltozások összességében rámutatnak arra, hogy a látszólagos igen lassú növekedés mögött a valóságban a „szétfejlődés” volt megfigyelhető: nőtt a szórás a gyermekvállalás életkorát tekintve. Az ’idősebbek’ körében folytatódott a gyermekvállalási életkor kitolódása, de ezt ellensúlyozta a tizenéves anyák gyermekvállalási kedvének növekedése. Tehát az átlagos gyermekvállalási életkor stabilizálódása összességében két egymással ellentétes folyamat eredménye: a népesség egy részében továbbra is fennmaradt a halasztás, de megjelent, erősebbé vált egy fiatal gyermekvállalási minta is. Ez

⁸ Az apákkal kapcsolatban bővebben lásd *Kapitány–Spéder* (2018).

olyan mértéket öltött, hogy rövid időre egy bimodális termékenységi görbe alakult ki Magyarországon, amely egy meglehetősen különleges és ritka demográfiai jelenség.

A 2011 és 2016 közötti termékenységnövekedés mögött meghúzódó tényezőket természetesen nemcsak az anya kora alapján lehet megvizsgálni, hanem egyéb tényezők mentén is. Ezek közül az iskolai végzettségi csoportok szerinti gyermekvállalási kedv változásának vizsgálata a legérdekesebb, hiszen az rámutat arra, hogy az termékenység életkori polarizációja mögött egy társadalmi polarizáció is megfigyelhető. (Részletesebben erről lásd *Kapitány*, 2019.)

3.4. Gyermekvállalás partnerkapcsolati helyzet szerint

Ma Magyarországon a születéskor kiállított hivatalos dokumentumok csupán a szülők hivatalos családi állapotára vonatkozóan tartalmaznak adatot. Ezeket közlik a *Demográfiai évkönyvek*, a KSH-kiadványok. Így pontosan ismert, hogyan változik a házasság és a házasságon kívüli gyermekvállalás aránya. Ezen adatok alapján az ezredfordulótól 2015-ig nagyon jelentős mértékben, 71-ről 52 százalékra csökkent a házasságból született gyermekek aránya. Ezt követően azonban – nyilván összefüggésben a házasságkötések számának növekedésével – megfordult a trend: 2018-ra 56 százalékra növekedett, és az előzetes adatok szerint 2019-re 61 százalékra ugrott a Magyarországon házasságból született gyermekek aránya. Ez utóbbi egy év alatt 5 százalékpontos növekedés egy ilyen, alapvetően stabil demográfiai indikátor esetén nagyon jelentősnek számít, a rendszerváltás óta ekkora változás egy év alatt még sohasem történt ebben a statisztikában.

Mivel azonban az élettársi kapcsolatok elterjedésével egyre több nem házaspár él együtt és közülük sokan gyermeket is vállalnak, így a hivatalos családi állapot mellett egyre fontosabb a 'valós' párkapcsolati helyzet vizsgálata, hiszen a hivatalos statisztikákból nem tudjuk, hogy a házasságon kívül gyermeket vállaló nők milyen arányban élnek együtt partnerükkel, vagy mennyire jellemző az, hogy egy nő egyedül, partner nélkül vállal gyermeket. A *Magyar Születési Kohorszvizsgálat* eredményei ezen a területen is szolgáltatnak adatokat.

A 2018-ban a várandósság hetedik hónapja környékén felvett adatok szerint, az ekkor gyermeket várók 54,5 százaléka házasságban, a házastársával élt, 41,4 százaléka pedig – hivatalos családi állapottól függetlenül – élettársi kapcsolatban élt. A partner nélkül vagy külön élő partnerrel gyermeket vállaló várandósok aránya 4,1 százalék. Ebből annyi nagy bizonyossággal

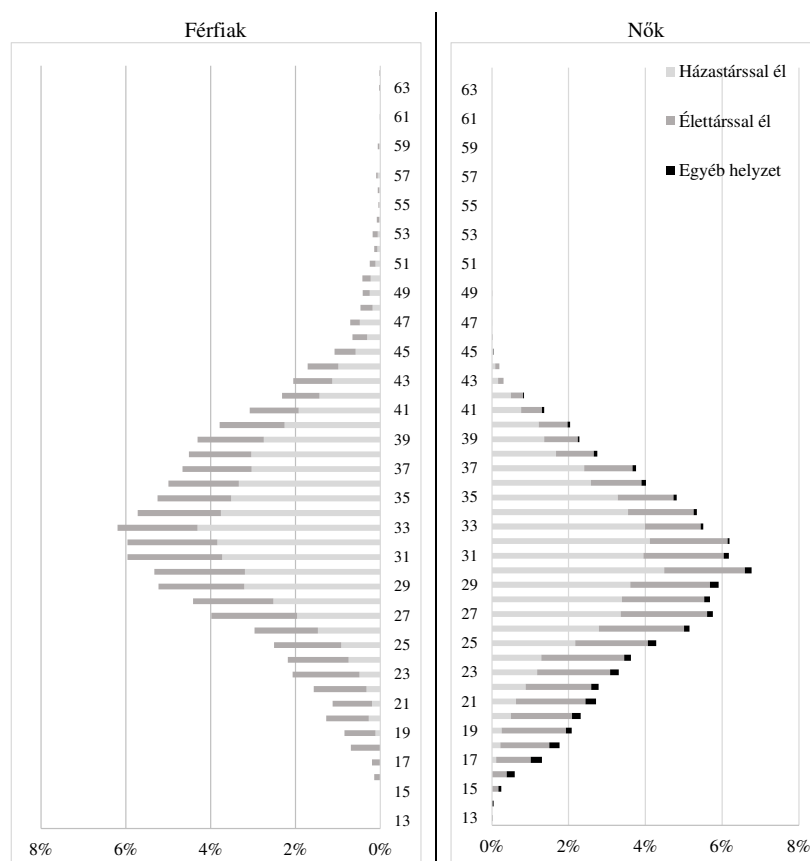
megállapítható, hogy a házasságon kívül gyermeket vállaló nők túlnyomó többségben élettársi kapcsolatban élnek Magyarországon.

Az együtt élő partner nélkül, egyszülős családba gyermeket vállaló nők 4,1 százalékos aránya nemzetközi összehasonlításban alacsony értéknek tekinthető. Például az ezredfordulón a *Millenium Kohorszkutatás* Nagy-Britanniában 15 százalékos egyszülős arányt mért a gyermek 9 hónapos korában (ekkor a szülők 60,1 százaléka élt házasságban és 24,9 százaléka élettársi kapcsolatban). Az ír születési kohorszvizsgálat csecsemőkori adatai szerint Írországból 2008-ban az egyszülős családba született gyermekek aránya 14 százalék volt.

A 'valós' párkapcsolati helyzet természetesen összefügg az egyéb demográfiai, társadalmi jellemzőkkel, így a gyermeket vállalók életkorával is. A 7. ábra a szülés előtt álló nők és a velük együtt élő jövődöbéli apák kor és partnerkapcsolati helyzet szerinti megoszlását (ún. korfáját) mutatja. Feltűnő, hogy az élettársi kapcsolatban gyermeket vállalók korszervezete sokkal kiegyenlítettebb, mint a házasoké. Míg a házassági kapcsolatban történő gyermekvállalás – a nők esetén – jellemzően 25 és 40 év közötti életszakaszra koncentrálódik, addig az élettársi kapcsolat 25 éves kor alatt dominál, ugyanakkor jelentősége ezt követően is megmarad. Az együttélő partner nélküli gyermekvállalás bár ritka jelenség, és inkább 30 éves kor előtt figyelhető meg, de az összefüggés nem determinisztikus: a jelenség nem kötődik egyértelműen korcsoportokhoz. (Szemben például Nagy-Britanniával, ahol ez a jelenség nemcsak elterjedtebb, de sokkal erősebben kötődik a fiatal életkorhoz is.)

Erős az összefüggés a gyerekszám és a partnerkapcsolati helyzet között. A házasságon kívüli gyermekvállalás (élettársi kapcsolatban vagy anélkül) az első gyermek és a negyedik vagy többedik gyermek esetén hangsúlyosabb. Az összefüggés mögött nyilván adaptációs és szelekciós hatások keverednek. Egyfelől sok nő az első gyermeke vállalását követően, de a további gyermek(ek) születése előtt házasodik meg (ún. adaptációs hatás), másfelől a házasságban élők nagyobb eséllyel vállalnak második vagy harmadik gyermeket. Szintén – másfajta – szelekciós hatás eredménye lehet az, hogy négy vagy annál több gyermek vállalása egy kis létszámú társadalmi csoport jellemzője.

7. ábra. A várandós nők és a velük együtt élő jövőbeli apák korfája
'valós' párkapcsolati helyzet szerint (százalék)

Forrás: KSH NKI Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat, „Várandós” kutatási szakasz, saját számítás. N=8287.

A demográfiai tényezők mellett azonban sokkal erősebb a társadalmi tényezők hatása, elsősorban is az iskolai végzettségé. Az adatok azt mutatják, hogy a diplomás nőknek 2018-ban Magyarországon csaknem négyötöde (78,1 százaléka) házasságban vállalt gyermeket. Az érettségizett nők bő fele (54,6 százaléka), az alacsony végzettségűeknek pedig alig 28,8 százaléka volt házas a gyermekvárás utolsó hónapjaiban. Az érettségivel nem rendelkező,

gyermeket vállaló nőkre nem csak az élettársi kapcsolatban élés a jellemzőbb, hanem ők azok is, akik gyakrabban vállalnak együtt élő partner nélkül gyermeket. (Az érettségivel nem rendelkező gyermekvállalók 8,8 százalékának nincs együtt élő partnere, ugyanakkor az együtt élő partner nélkül gyermeket vállalók 67,9 százalékának nincs érettségije.)

3.5. Gyerekszám, testvérszám

A termékenységi folyamatok további fontos jellemzője a gyermekek paritás (születési sorrend) szerinti megoszlása. Ennek leírására a demográfusok általában az anya élveszületett gyermekei szerinti megoszlást használják. Ezt az adatot nézve érdemi, trendszerű változásnak 2010-óta csak a harmadikként született gyermekek arányának növekedése tekinthető. Az élveszületett gyermekek 46–47 százaléka az édesanya első gyermeke Magyarországon. A második gyermekek aránya 32–33 százalék, a harmadik és többedik gyermekeké 20–21 százalék. Változás a harmadik és azt követő gyermekek közötti belső eloszlásban figyelhető meg: míg a harmadikként született gyermekek aránya növekvő trendet mutat (12-ről 14 százalékra), addig a negyedik és többedik gyermekek aránya valamelyest csökken.

A paritási trendek ilyen nyers leírása után két irányba léphetünk tovább: egyfelől rávetíthetjük ezeket a trendeket az anyai korcsoportokra és életutakra. Az így kapott családnövekedési mutatók a gyermeket vállaló vagy nem vállaló nők szempontjából mutatják be a termékenységi folyamatokat, melyek a gyermektelenség növekedését, a kétgyermekes modell visszaszorulását és a második után a harmadik gyermek megszületése esélyének növekedését mutatják Magyarországon. Ezt egy korábbi elemzésünkben (*Kapitány-Spéder, 2018*) már megtettük, így ennek megismétlésétől itt eltekintünk.

A születési sorrend kérdését azonban meg lehet nemcsak az anyák, hanem a gyermekek szempontjából is vizsgálni: milyen családba születnek, hány testvérük van ma Magyarországon a születendő gyermekeknek. Itt nem csupán 'perspektívaváltásról' van szó. A hétköznapi életben, de a szaktudományi elemzésekben is, sokszor egyszerűen megfeleltetjük egymásnak az élveszületett gyermekek számát és a családméretet: arról a nőről, akinek megszületik a harmadik gyermeke, mintegy feltételezzük, hogy ezzel 'nagy családos' válik stb.⁹ Ez a megközelítés nem veszi figyelembe, hogy lehetnek apa által 'hozott' fél- és mostohatestvérek, örökbe fogadott gyermekek, vagy lehetnek

⁹ Ez nem csak hazai sajátosság, lásd a *family size* fogalom használatát az angol nyelvben (lásd pl.: <https://www.bbc.com/news/health-46303120>)

az anyának különélő gyermekei, vagy akár olyan, korábban született gyermekei, akik már nem élnek. További kérdés, hogy amikor a testvérekről beszélünk, az összes testvért vegyük-e figyelembe, vagy csak azokat, akik a jelenlegi családban élnek.

A családi viszonyok, a párkapcsolati életutak összetettebbé válásával egyre fontosabbá válik a termékenységi folyamatoknak a különböző szerepelők (anya, apa, gyermek) perspektívájából történő párhuzamos értelmezése. Ennek vizsgálatára megint csak az olyan kérdőíves kutatások adnak lehetőséget, mint a Magyar Születési Kohorszvizsgálat. Ennek eredményeiből látható, hogy a várandósok 46,5 százaléka első gyermekét várta, a második gyermeket várók aránya csaknem 33 százalék volt. Harmadik gyermekét 14,8 százalék várta, míg a negyedik vagy többedik gyermeke születésére a várandósok 6,8-a készült. (Ezek az arányok megfelelnek a 2018-as országos adatoknak.)

Ettől eltérő a kép, ha a születendő gyermek perspektívájából nézzük: lesz-e a gyermeknek születésekor testvére, testvérei, és ha igen, ezek hagyományos értelemben vett, úgymond 'teljes testvérek' vagy féltestvérek lesznek-e? Az eredmények szerint a születendő gyermekek 41,7 százalékának nem lesz testvére születésekor, 36,8 százalékának pedig „csak” 'teljes' testvére(i) lesznek, egy vagy több. Ezen csoportok mellett azonban nem elhanyagolható a különlegesebb családi körülmények közé születő gyermekek aránya sem. A gyermekek 13,6 százalékának csak féltestvére(i) lesznek (apai, anyai, vagy apai és anyai is), de nem lesz 'teljes' testvére. 7,9 százalék azon gyermekek aránya, akiknek születésükkor 'teljes' testvére(i) és féltestvére(i) is lesznek.

Természetesen a kép differenciált annak függvényében, hogy az anya hányadik gyermekéről van szó (lásd 3. táblázat). A táblázatban *dőlttel* szedve jeleztük az ún. 'hagyományos' helyzeteket: ha valaki az anya első gyermekeként születik, akkor nincs testvére, ha valaki másodikként születik, akkor egy 'teljes' testvére lesz stb. Látható, hogy az anyák első gyermekeinek csaknem 90 százaléka lesz 'kizárólagosan' első gyermek, 10 százalékuk esetében már lesz a gyermeknek apai ágon féltestvére. Ahogy emelkedik az anya korábbi szüléseinek száma, úgy nő a testvérek összetétele sokszínűségének az esélye a születendő gyermek szemszögéből. Az anyák harmadik gyermekének már csupán 64 százaléka, a negyedik és azt követő gyermekek 45 százaléka érkezik olyan családba, ahol csak 'teljes' testvérek élnek majd. Tehát az, hogy ma Magyarországon valaki (sokadik gyermekként) nagycsaládba születik, igen nagy eséllyel nem azt jelenti, hogy „hagyományos” nagycsaládba születik.

3. táblázat. A születendő gyermekek testvéreinek típusai az anya gyermek-száma szerint (százalék)

	A születendő gyermeknek...					
	nem lesz testvére	csak apai féltestvére lesz	csak anyai féltestvére lesz	csak apai és anyai féltestvére(i) lesznek	csak 'teljes' testvére lesz	'teljes' és féltestvére(i) is lesznek
Az anya...						
1. gyermekét	89,5	10,5	0,0	0,0	0,0	0,0
2. gyermekét	0,0	0,0	12,1	4,3	75,8	7,8
3. gyermekét	0,0	0,0	9,8	5,9	63,9	20,4
4. + gyermekét várja	0,0	0,0	10,8	7,2	45,2	36,8
Összes gyermek	41,7	4,9	6,0	2,7	36,8	7,9

Forrás: KSH NKI Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat, „Várandós” kutatási szakasz, saját számítás (N = 8282).

A féltestvérek jelenléte – mint láttuk – már egy gyermek születésekor is meglehetősen gyakori a magyar társadalomban, családokban. Az, hogy ezek a féltestvérek egy háztartásban is nevelkednek-e, ettől részben független kérdés, amely elsősorban attól függ, hogy anyai vagy apai féltestvérekről van-e szó. Az anyai féltestvérek jellemzően együtt nőnek fel, hiszen a különböző apáktól származó gyermekek többnyire az édesanyjuk háztartásában nevelkednek. Ezzel szemben az apai féltestvérek, vagyis az apa korábbi kapcsolatából származó gyermekek sokkal ritkábban nevelkednek az apával egy háztartásban. Míg a születendő gyermekek több mint tíz százaléka olyan háztartásba születik, ahol anyai féltestvére vagy féltestvérei várják, azon gyermekek aránya csak egy százalék, akik olyan háztartásba érkeznek, ahol őket apai féltestvér várja.

4. Összegzés

Tanulmányunkban arra próbáltunk rámutatni, hogy a meglehetősen ismert párkapcsolati, termékenységi folyamatok értelmezéséhez hozzájárulhat, ha az ismert adatot a szokásostól eltérő perspektívából is megvizsgáljuk.

A párkapcsolatok szempontjából az új évezred legfontosabb változása az volt, hogy a házasságkötések számának több évtizedes csökkenő trendje 2010 után megfordult, és 2019-ben már többen kötöttek házasságot, mint 1990 óta bármikor. A 2010-es évek elején valószínűleg a gazdasági válság során elhalasztott esküvők bepótlása jelentette a növekedés legfontosabb okát, később

pedig elsősorban a házaspárokat előnyös helyzetbe hozó szakpolitikai intézkedések és esetleg az élettársi kapcsolatok elismerésére vonatkozó jogszabályi változások miatt dönthettek sokan a házasságkötés mellett.

Az újonnan kötött házasságok azonban sokban különböznek a néhány évtizeddel ezelőttiektől.¹⁰ A magyar közvélemény a házasságot tekinti a legideálisabb párkapcsolati formának (pontosabban az előzetes együttélést követő házasságkötést), miközben elfogadó azokkal szemben is, akik nem ezt választják, és nagyon kevesen vannak a kifejezetten házasságellenesek. A közvélemény és a társadalmi elvárások átalakulása miatt pedig sokkal nagyobb lett a párok mozgásteret, és egyre inkább egyéni, szűk családi döntéssé válik, hogy összeházasodnak-e, és ha igen, akkor mikor. Sokan élnek együtt házasság nélkül a partnerükkel, ők azok, akik a makrogazdasági helyzet változására vagy egy-egy szakpolitikai intézkedésre gyorsan tudnak reagálni: elhalasztják vagy előre hozzák a házasságkötést, és közülük esetleg olyanok is az esküvő mellett döntenek, akik korábban nem tervezték azt. Érdekes módon épp az teremtette meg a „házasodási boom” lehetőségét Magyarországon, hogy egyre inkább elterjedt és elfogadottá vált az élettársi együttélés mint a házasság alternatívája, és mint a gyermekvállalás és -nevelés családi közege. Kérdés, hogy hosszú távon hogyan alakul majd az együttélési formák egymáshoz viszonyított aránya, és azon párok párkapcsolati és gyermekvállalási pályája, akiket a közelmúltban a családtámogatások motiváltak a házasságkötésre.

Míg a szakpolitikai intézkedéseknek gyors és erőteljes hatása lehet a házasságkötések alakulására, a gyermekvállalás esetén ez korántsem ilyen egyértelmű. Egyrészt fellazult a gyermekvállalás és a házasságkötés közötti hagyományosan erős kapcsolat. Másrészt hosszú távon nagyon eltérő következményekkel és költségekkel jár az a döntés, hogy egy együtt élő pár összeházasodjon-e, mint az, hogy vállaljon-e (újabb) gyermeket. A döntéstől a megvalósításig vezető út is sokkal rövidebb és könnyebb a házasságkötés esetén, mint a gyermekvállalás esetében. Végül a termékenység növekedését célzó szakpolitikák tervezésekor azt is érdemes lehet figyelembe venni, hogy nem minden gyermek tervezett, illetve nem minden gyermek a tervezett időpontban születik.

A nők gyermekvállalási életkorának kitolódása az országos átlagot tekintve nagyon lelassult, szinte leállt, ez azonban elfed egy a mélyben meghúzódó

¹⁰ Vö. Somlai-Tóth (2002, 340. o.) leírását arról, hogy az 1970-es évek népesedéspolitikai intézkedései, kiemelten a lakáshoz jutás, hogyan ösztönözték a korra jellemző korai és nagyszámú házasságkötést.

„szétfejlődési” folyamatot: a korai és a kései gyermekvállalási gyakorlatok Magyarországon mostanában megfigyelhető párhuzamosságát.

A gyermekvállalás és a házasságkötés demográfiai környezetének vizsgálatakor érdemes figyelembe venni, hogy a gyermekek nagy arányban egy dinamikus partnerkapcsolati életút részeként születnek. A látszólag hagyományos családok jelentős arányban egy ennél összetettebb családi szerkezetet jelentenek (féltestvérek, különélő testvérek stb.)

IRODALOM

- Baghestani, H.–Malcolm, M. (2014): Marriage, Divorce and Economic Activity in the US: 1960–2008. *Applied Economics Letters*, Vol. 21. No. 8. 528–532. o.
- Brzozowska, Z.–Buber-Ennsner, I.–Riederer, B.–Potančoková, M. (2018): Didn't Plan One But Got One: Unintended and Sooner-Than-Intended Births Among Men and Women in Six European Countries. *WID Working Papers*, 2018/5. Vienna Institute of Demography, Bécs.
- Hoem, J. M. (1991): To Marry, Just in Case...: The Swedish Widow's-pension Reform and the Peak in Marriages in December 1989. *Acta Sociologica*, Vol. 34. No. 2. 127–135. o.
- Kapitány Balázs (2019): Bimodális (kétszűcsű) termékenységi görbe Magyarországon – leíró eredmények és lehetséges okok. *Demográfia*, 61. évf. 2–3. sz. 121–146. o.
- Kapitány Balázs–Spéder Zsolt (2018): Gyermekvállalás. Megjelent: Monostori Judit–Öri Péter–Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 47–64. o.
- KSH (2020a): A születések és a termékenység irányzatai és demográfiai jellemzői. Központi Statisztikai Hivatal online kiadvány. Megjelenés: 2020. márc. 30.
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/szuletések_termekenység/index.html
- KSH (2020b): KSH Népmozgalom 2019. Központi Statisztikai Hivatal online kiadvány.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepmozg/nepmozg19/index.html>
- Murinkó Lívía (2019): Marital Intentions and Realization around the Great Recession in the Netherlands, France and Hungary. Az előadás elhangzott: 5th GGP User Conference, Párizs, 2019. okt. 23–25. doi: 10.5281/zenodo.3613428.
- Murinkó Lívía–Rohr Adél (2018): Párkapcsolat, házasságkötés. Megjelent: Monostori Judit–Öri Péter–Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 9–28. o.
- Murinkó Lívía–Spéder Zsolt (2015): Párkapcsolatok. Megjelent: Monostori Judit–Öri Péter–Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 9–26. o.
- Murinkó Lívía–Spéder Zsolt (szerk., 2016): Felhasználói kézikönyv az Életünk fordulópontjai panelkutatás 1–4. hullámához. KSH NKI Kutatási Jelentések 97. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Pongrácz Tiborné–Spéder Zsolt (2003): Élettársi kapcsolat és házasság – hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón. *Szociológiai Szemle*, 2003/4. sz. 55–75. o.
- Rohr Adél (2017): Vélemények a házasságról és az élettársi kapcsolatról Magyarországon a rendszerváltást követő 25 évben. *Demográfia*, 60. évf. 2–3. sz. 173–195. o.
- Somlai Péter–Tóth Olga (2002): A házasság és a család változásai az ezredfordulón Magyarországon. *Educatio*, 11. évf. 3. sz. 339–348. o.

- Spéder Zsolt (2004): Gyermekvállalás és a párkapcsolatok átalakulása. Megjelent: Kolosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport 2004. Társi, Budapest, 137–151. o.
- Spéder Zsolt (2005): Az élettársi kapcsolat térhódítása Magyarországon és néhány szempont a demográfiai átalakulás értelmezéséhez. *Demográfia*, 48. évf. 3–4. sz. 187–217. o.
- Spéder Zsolt (2014): Demográfia folyamatok: születések, halálozások, korösszetétel. Megjelent: Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): Társadalmi Riport 2014. Társi, Budapest, 63–83. o.
- Szeibert Orsolya (2017). Marriage and Cohabitation in the New Hungarian Civil Code: Answering the New Challenges. Megjelent: Menyhárd Attila–Veress Emőd (szerk.): *New Civil Codes in Hungary and Romania*. Springer, 173–191. o.
- Veroszta Zsuzsanna (szerk., 2018): Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat módszertani leírás: A várandós kutatási szakasz előkészítése. KSH NKI Kutatási Jelentések 99. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.